

UDŽBENICI I POMOĆNA LITERATURA U NASTAVI FILOZOFIJE

Nastavni predmet filozofija postoji u svim završnim gimnazijskim razredima i pojedinim strukovnim školama u trajanju od 64 školska sata. Nastavnici koji predaju predmet filozofije u srednjim školama susreću se s nekoliko osnovnih problema. Najveći problem je pristup samom nastavnom predmetu. Naime, postoje dva moguća pristupa. Jedan od njih je povijesni pristup, koji se najčešće rabi. To je pristup u kojem se obrađuje povijest filozofije od mislilaca Miletske škole do suvremenih filozofa. Drugi pristup je problemski, odnosno obrađuju se filozofski problemi po temama iz različitih filozofskih disciplina (etika, estetika, gnoseologija ...). Tako i u Katalogu Ministarstva prosvjete i športa za školsku godinu 2003./2004. postoje dva udžbenika. Prvi je *Povijest filozofije* Borisa Kalina koja nam daje povijesni pregled filozofije, a drugi je *Filozofija* Filipa Grgića i Ivana Čehoka koje se koncentriraju na konkretne filozofske probleme. I jedan i drugi pristup imaju svoje prednosti i nedostatke.

UDŽBENICI

Boris Kalin:

Povijest filozofije

Ovaj je udžbenik simbol filozofije generacijama gimnazijalaca. Knjiga pruža izvrstan kratak pregled povijesti filozofije, od Talesa do Jacquesa Derridaea. O svakom važnijem filozofu dani su osnovni podaci koji su dopunjeni tekstovima samih autora. Na početku knjige nalazi se i kratak uvod u samu filozofiju i njene discipline. Uz svaku filozofsku cjelinu dan nam je i zanimljiv i učenicima prilagođen tekst iz kojeg lakše

mogu pojmiti samu bit pojedine filozofske discipline. Petstotinjak pojmova sakupljeno je u vrlo dobrom rječniku koji obrađuje temeljne filozofijske pojmove. Ovakav rječnik trebao bi biti standardna oprema svakog filozofskog udžbenika. Na samom kraju nalazi se bibliografija koja sadrži sve relevantne knjige s područja filozofije, izdane u Hrvatskoj između 1970. i 2000. godine. Sam udžbenik dobivao je na kvaliteti svakom novom promjenom, koje se intenzivnije uvode zadnjih desetak godina. Ne može se zaobići ni kratak pregled hrvatske filozofije koji obrađuje sve važnije hrvatske filozofe od Hermana Dalmatina do Karla Bulića i Vladimira Filipovića.

Konkretno kritike na najnovije izdanje udžbenika nema. Jedino što se eventualno može zamjeriti jest preopširnost udžbenika s obzirom da se cjelokupno gradivo mora odraditi za 64 školska sata. Međutim, ova knjiga je dokaz poslovice »Od viška ne boli glava.« Moždla zbog tradicije, ili jednostavno radi dugog vijeka upotrebe, ili zbog konstantnog usavršavanja, ovaj udžbenik slovi kao najbolji.

Ivan Čehok i Filip Grgić: *Filozofija*

Udžbenik je koncipiran problemski, i pravo je osvježenje, barem što se tiče domaćih autora. Problemi koji se obrađuju u ovoj knjizi su: Filozofija; Čovjek; Znanje; Jezik i svijet; Što postoji?; Uzroci; Um i tijelo; Dobro i vrijednost; Politika; Bog i Umjetnost.

Obradeno je relativno mnogo filozofskih problema i to na veoma stručan i učenicima prilagođen način. Same fotografije i crteži koje nalazimo u knjizi moderniji su i prihvatljiviji za internetsku generaciju. Zanimljiva knjiga koja svojim pristupom i nastavnikovom inventivnošću može privući učenike. Učenici se mogu konkretno posvetiti određenom problemu i izabrati, prema svojem mišljenju, dobro rješenje. Kao i kod ve-

čine udžbenika koji problemski obrađuju filozofiju, zanemareni su pojedini mislioci, a jedini nedostatak udžbenika jest to što se ne obrađuju hrvatski filozofi.

OSTALI UDŽBENICI

Koji udžbenik, odnosno, kakav pristup predavanju filozofije odabrati? Dilema je vrlo teška. Naime, ukoliko izaberemo povijesni pristup moramo učenike suočiti s gomilom informacija. Naše se školstvo svodi na kratkotrajno memoriranje svakojakih informacija, koje u dužem periodu, radi svojeg sivila i neobjašnjivosti, nemaju svrhu. Prednost je povijesnog pristupa to što će učenici biti upoznati sa svim osnovnim filozofskim problemima, povijesnim razvojem filozofskog mišljenja, sa svim važnijim misliocima zapadne filozofije. Imati će, barem okvirno, izloženu cjelokupnu zapadnoevropsku filozofsku misao.

Prihvatimo li problemski pristup, uz malo inventivnosti dobit ćemo vrlo zanimljiv nastavni sat, u kojem ćemo, barem kod dijela učenika, razviti kritičko mišljenje prema svijetu, upoznati ih s osnovnim filozofskim problemima kroz primjere i glavne zastupnike određenog mišljenja i razvijat ćemo sposobnost diskurzivnog mišljenja. Međutim, ma koliko se trudili zanemarit ćemo neke važnije filozofe, pa možda čak i neka kraća povijesna razdoblja. Najbolje je rješenje u kombinaciji jednog i drugog pristupa. Vjerujem da većina nastavnika upravo to i postiže. Cilj je takvog kompromisa obrada filozofskih problema u okviru povijesti filozofije. To nije otkrivanje tople vode. Svako povijesno razdoblje u filozofiji imalo je svoja goruća pitanja, npr. obrađujemo li pred-sokratovce možemo se i problemski orijentirati na otkrivanje što je pratemelj svega, što su o tome govorili pojedini filozofi iz tog razdoblja. Dakle, postoji kompromisno rješenje koje svaki nastavnik mora pronaći u svojim razredima. Da bi taj kompromis bio što uspješniji za naše učenike, sasvim je razumljivo da je potrebno još kvalitetne lite-

rature. Osim dva navedena udžbenika, do prošle školske godine (2002./2003.) u Katalogu Ministarstva bila su još dva udžbenika stranih autora, koja su izvrsni izvori znanja.

Arno Anzebacher: *Filozofija (Uvod u filozofiju)*

U središtu su ovog udžbenika filozofski problemi. U knjizi autor obrađuje najvažnije probleme koji su se pojavljivali u zapadnoevropskoj filozofiji. Svaka cjelina ima sustavno izloženu svoju problematiku obrađenu sa svih strana. Cjeline u knjizi su: Što je filozofija?; Suvremena filozofija; Zbiljnost; Spoznaja (pod ovom cjelinom obrađena je i logika); Čovjek; Etika; Bog.

Udžbenik je izvrsan priručnik za nastavnike. Nažalost, sedamnaestogodišnjacima je ovakav udžbenik pretežak, ali je izvrsan izvor ideja, primjera za nastavnike. U ovoj knjizi Anzenbacher je ušao u svaki malo ozbiljniji filozofski problem. S obzirom na današnji plan i program obrazovanja, udžbenik može poslužiti i nastavnicima logike i etike. Jedini je problem što se vokabular koji se upotrebljava u dijelu o logici sasvim razlikuje od vokabulara u knjigama S. Kovača i M. Jakića (npr. univerzalni kvantor (kvantifikator) – opći količitelj; partikularni kvantor (kvantifikator) – količitelj opstojnosti). Čak su i oznake koje se koriste za opći količitelj i količitelj opstojnosti različiti. Nastavnicima ovo i nije neki problem, ali naši učenici se ne snalaze u ovom dualizmu vokabulara. Osjeća se nedostatak cjeline koja bi obrađivala estetiku, kao i cjeline koja bi obrađivala nama neizbjegljive i uvijek poželjne hrvatske mislioce. Kritika ide i u smjeru nedostatka rječnika. Učenici se, barem u većini, nikad do sad nisu susreli s velikim brojem osnovnih filozofskih pojmova, tako da su njima potrebna pojašnjenja i za neke nama svakodnevnne pojmove. Kao učenički udžbenik, barem u ovakvom sustavu školovanja, unio bi samo zbrku i odbojnost prema predmetu filozofije. Kao priručnik

neophodan je svakom nastavniku filozofije, pa i svakom onom tko se želi upoznati s osnovnim filozofskim pojmovima i problemima.

Johannes Hirschberger:

Mala povijest filozofije;

Ivan Čehok:

Mala povijest hrvatske filozofije

Knjiga, kako joj i sam naslov kaže, sadrži dva kratka, ali slojevita i vrlo pristupačna prikaza povijesti filozofije. Prikaz povijesti zapadne filozofije i prikaz povijesti naše nacionalne filozofije. Ovaj drugi prikaz je najbolji kratki, odnosno školski prikaz, hrvatske filozofije uopće. Povijest filozofije ovdje je izložena kratko, ali jezgrovito, s posebnim osvrtom na pojedine vrlo bitne momente i učenja zapadne filozofije. Na kraju se nalazi kratki rječnik sa stotinjak osnovnih filozofskih pojmova. Ovaj udžbenik bio bi idealan za nastavu filozofije u gimnazijskim razredima kojima je filozofija izborni predmet.

U izdanju KruZaka na hrvatskom jeziku izdan je i udžbenik **Nigela Warburtona** *Filozofija osnove*. Iako nikad nije bio na popisu Ministarstva, izvrstan je izvor znanja za nastavnike filozofije. U središtu ovog udžbenika su osnovni filozofski problemi. Učenicima bi bio pretežak i pomalo nerazumljiv, ali je vrlo dobro koncipiran. U njemu se obrađuju teme: Bog; Ispravno i pogrešno; Politika; Vanjski svijet; Znanost; Duh i Umjetnost. Iako je udžbenik koncipiran problemski, ovdje se pojavljuje malo drugačiji pristup problematici nego u već navedenim udžbenicima. Autor nam ne daje rješenja za svaki filozofski problem, već nas upoznaje s raznim rješenjima pojedinog problema. Npr. u poglavlju o etici (ispravno i pogrešno) autor nam najprije daje osnovne podatke o kršćanskoj etici, nakon toga kritiku kršćanske etike, kratki prikaz Kantove etike, a odmah zatim i kritiku Kantove etike. Na taj način obrađene su sve teme,

sva pojedina filozofska učenja i njihova kritika. Tako čitatelj može sam procijeniti i odrediti koji su argumenti najpostojaniji.

»POPULARNA« LITERATURA

Osim udžbenika danas imamo desetke »popularnih« knjiga u kojima je na suvremen način prikazana neka filozofska problematika. Tim i takvim knjigama možemo pokušati svoje učenike zainteresirati za filozofiju. Moramo biti svjesni, ukoliko zadamo našim učenicima da odmah čitaju Kantove, Heideggerove ili Hegelove tekstove, samo ćemo ih odvratiti od našeg predmeta. Ponudimo im da čitaju neke ne-filozofske knjige koje ih mogu potaknuti da uzmu u ruke i one knjige koje se striktno bave filozofskom problematikom. Ove ne-filozofske knjige koje se ipak na svoj način dodiruju s filozofijom kritiziraju sami filozofi, ali i laici. Međutim, ukoliko je ta i takva knjiga zainteresirala jednog ili više mladih ljudi i potaknula ih da se uhvate u koštac s filozofijom, knjiga je ostvarila cilj koji joj to možda nije ni bio. Današnja mladež je ipak interesna generacija i potrebno ju je zainteresirati lakim i zanimljivim štivom. Imat će vremena za čitanje i Poppera i Aristotela ukoliko se odluče poći našim stopama i posvetiti se filozofiji.

Daleko najpopularnija knjiga koju bih preporučio svakom učeniku jest knjiga dječjeg pisca **Josteina Gaardera** *Sofijin svijet*. U njoj je povijest filozofije ispričana kroz zanimljivu dječju bajku. Danas se kao bestseller može prodati sve i svašta. Ovaj bestseller zaslužuje sve one pohvale koje su o njemu napisane. Zašto? Jer su djeca i mladi ponovno otkrili filozofiju i zainteresirali se za njenu problematiku. Kroz zanimljivu i pitku priču, ukratko je opisna povijest zapadne filozofije.

Moderan i zanimljiv pristup filozofiji nalazimo i u knjizi **Alaina de Bottona** *Utjehe filozofije* (2002.), Zagreb: Sysprint. Sam je naslov parafraziranje modernih kvazi psiholoških knjiga koje imaju lijek za svaku bol.

Autor nam daje opis kako su se s određenim problemima nosili neki filozofi. Knjiga je lako čitljiva i može poslužiti kao lagan uvod u filozofsku problematiku. De Botton kroz različite utjehe (utjeha za neprihvaćenost, utjeha za novčanu oskudicu, utjeha za frustracije, utjeha za neprimjerenost, utjeha za slomljeno srce i utjeha za poteškoće) razlaže pripovijesti o tri starovjekovna i tri moderna filozofa: Sokrata, Epikura i Seneku; de Montaignea, Schopenhauera i Nietzschea. Autor nam donosi pregršt podataka iz života gore navedenih filozofa, koji su vrlo rijetki u ostaloj filozofskoj literaturi.

Zanimljiv prikaz filozofije i filozofa imamo u biblioteci »**Za početnike**« (Jesenski i Turk). Sredinom osamdesetih, u bivšoj državi, prevedena je nekolicina knjiga »... za početnike« (tad nezaobilazni Marx, Freud ...). U ovim knjižicama putem medija stripa dani su nam pregledi učenja i života pojedinih znanstvenika. Prije dvije godine u nakladi Jesenski i Turk započelo je izdavanje serije ovakvih knjižica. Tako u našim knjižarama i knjižnicama možemo naći Kanta, Nietzschea, Platona, Hegela, Kafku, pa i samu filozofiju i njen istočni ogranak u stripu. Zašto ne? Strip je samo još jedan medij kroz koji se može kvalitetno poučavati. Uzmete li episkop i neku od ovih knjižica, vrlo lako dobivate zanimljivo predavanje. Britanski nakladnik Icon Books desetljećima proizvodi seriju »... za početnike« i većina tih »stripova« postali su bestseleri (ako to može biti neko mjerilo). Vrlo zanimljiv način uvođenja mladih u filozofsku problematiku.

Etika za Amadora Ferdinada Savatera zanimljiva je knjiga, u kojoj pisac, barem, po naslovu, parafrazira Aristotela. Amador je autorov sin, kojem se autor obraća, objašnjavajući zašto nešto činimo, a nešto drugo izbjegavamo činiti. Osim primjera kojima se argumentiraju određena etička ponašanja, na kraju svake cjeline nalaze se i originalni tekstovi kojima autor potkrepljuje svoje argumente. Knjiga može dobro poslužiti nastavnicima filozofije, a naročito nastavnicima etike.

Postoji još mnoštvo knjiga, naročito povijesti filozofija, koje mogu pomoći u izgradnji vrlo dobrog nastavnog sata. Među knjigama koje obrađuju povijest filozofije istaknuo bih Russelovu *Mudrost zapada*. Naravno, uz sve navedeno, postoji još mnogo knjiga i udžbenika, naročito originalnih filozofskih djela koje možemo upotrebljavati u planiranju nastavnog sata. Postoji i mnoštvo internetskih stranica posvećenih filozofiji, različitim filozofskim disciplinama koje nam mogu pomoći u stvaranju kvalitetnog nastavnog sata filozofije. Nastavni sat, po mom mišljenju, osim što mora biti kvalitetan, mora biti prilagođen učenicima, njima zanimljiv, odnosno, konkurentan ostalim danas atraktivnijim nastavnim predmetima.

Literatura:

1. Anzenbacher, Arno (1994), *Filozofija*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Curry, P. (2003), *Machiavelli za početnike*, Zagreb: Jesenski i Turk.
3. Čehok, I. – Grgić, F. (2001), *Filozofija*, Zagreb: Profil.
4. Gaarder, J. (1997), *Sofijin svijet*, Zagreb: Znanje.
5. Gane, L. (2001), *Nietzsche za početnike*, Zagreb: Jesenski i Turk.
6. Hirschberger, J. (1995), *Mala povijest filozofije*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Kalin, B. (1985), *Povijest filozofije*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Kalin, B. (1999), *Povijest filozofije*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Kalin, B. (2001), *Povijest filozofije*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Maher, J. (2003), *Chomsky za početnike*. Zagreb: Jesenski i Turk.
11. Osborne, R. (2002), *Drevna filozofija Istoka za početnike*. Zagreb: Jesenski i Turk.
12. Robinson, D. (2001), *Filozofija za početnike*. Zagreb: Jesenski i Turk.
13. Robinson, D. (2001), *Platon za početnike*. Zagreb: Jesenski i Turk.

14. Russel, B. (1977), *Mudrost zapada*. Zagreb: Mladost.
15. Savater, F. (1998), *Etika za Amadora*. Zagreb: Educa.
16. Spencer, L. (2002), *Hegel za početnike*. Zagreb: Jesenski i Turk.
17. Want (2002), *Kant za početnike*. Zagreb: Jesenski i Turk.
18. Warburton, N. (1999), *Filozofija osno-ve*. Zagreb: KruZak.
19. Woodfin, R. (2003), *Aristotel za počet-nike*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Bruno Ćurko

Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard & Franz Wiedmann

Atlas filozofije

dtv- Atlas Philosophie
Golden marketing, Zagreb, 2001.

U posljednje vrijeme pojavljuje se sve više i više knjiga koji na popularan način pokušavaju prikazati filozofiju i raznorazne znanosti. Popularizacija znanosti je globalni trend. Argumenti koji stoje protiv takva trenda padaju u vodu ako se samo jedan čovjek ozbiljnije zainteresira i posveti određenoj problematici. Jedna od takvih knjiga je i *Atlas filozofije*. Specifičnost ove knjige su crteži koji oslikavaju pojedina filozofska učenja. Knjiga je idealna za uporabu u nastavi filozofije. Psihološka istraživanja pokazuju da djeca bolje pamte ukoliko im se nešto vizualno pokaže. Znači da je ova knjiga izvrsna za učenike jer veliku količinu filozofskih problema i učenja pokazuje putem crteža. Uz najobičniji episkop dobivamo sat zanimljiv učenicima. U *Atlasu* se ukratko obrađuje povijest filozofije. Svaka cjelina započinje zemljopisnom kartom koja sadrži osnovne podatke o razvoju filozofije i djelovanju pojedinih filozofa na određenom

području u određenom vremenskom razdoblju. Tekstualni dio prati razvoj filozofije kroz povijest od starog Egipta pa sve do današnjih dana. Glavne teze i učenja pojedinih filozofa i filozofskih učenja grafičar Alex Weiâ ilustrirao je na vrlo zanimljiv način. Ovdje ću pokušati prikazati najzanimljivija likovna rješenja u svakom povijesnom razdoblju (iako je većina ilustracija, po mom mišljenju, odlična). Zanimljivo je da knjiga započinje poviješću istočne filozofije i to pregledom filozofija Indije (upanišade, budizam, džainizam), Kine (konfucijanizam, škola Ying-Yang, taoizam, mohizam) i Starog Istoka (Egipat, Zaratustra).

Bruno Ćurko

Slika 1. Svaka cjelina započinje zemljopisnom kartom na kojoj su prikazana mjesta i godine u kojima su djelovali najvažniji mislioci određenog povijesnog razdoblja. Tako na ovoj slici vidimo gdje i kad su djelovali najvažniji filozofi Istoka.

Slika 2. Budističko kolo Žvota. U vanjskom krugu prikazano je neznanje iz kojeg nastaju nagonске (pokretačke) sile koje oblikuju karmu. One pak oblikuju svijest. S nagonским silama i svijesti, u drugom krugu, povezani su titani koji ih posjeduju. Iz svijesti nastaje individuum odnosno ime i oblik iz kojih pak nastaju osjetila koje posjeduju Žvotinje. Pakleni duhovi posjeduju sjetilna opažanja (dodire) s vanjskim svijetom, koji nastaju iz osjetila. Iz njih nastaje osjećanje, koje je isto u sferi paklenih duhova. Iz osjećaja nastaje požuda, iz koje nastaje privrženost u Žvotu. Požuda i privrženost u Žvotu pripadaju sferi duhova. Nakon ove sfere slijedi sfera ljudi kojima pripadaju nastajanje i rođenje. Iza rođenja slijedi smrt koja pripada sferi bogava i spaja se s prvom sferom neznanja.

Slika 3. Prikazuje se najpoznatiji i najdojmljiviji trenutak Platonove filozofije *Usporedba s spiljom*. Iako je ova usporedba Platonu prvenstveno služila da objasni svijet ideja, danas nam može poslužiti za preispitivanje mnoštva naših (i učeničkih) etičkih maksima, estetskih sudova ...

Slika 4. Zorno se prikazuje, odnosno objašnjava Aristotelovo učenje o četirima uzrocima – *causa formalis*, *causa finalis*, *causa materialis* i *causa efficiens* koje se vrlo lako mogu objasniti i shvatiti pomoću ovog crteža. Zasjenimo li *causa finalis* možemo uz crtež objasniti učenje o uzrocima Hermana Dalmatina. Zasjenjenje je pravo rješenje jer taj uzrok Dalmatin neizravno spominje.

Slika 5. Stoički determinizam. U svijetu vlada sveopći zakon s kojim je najbolje pomiriti se. Zar to nije najlakše usporediti sa zupčanikom koji potpuno ovisi o drugim zupčanicima?

Slika 6. Učenje o transcendentalijama. Zanimljiva i jednostavna slikovna interpretacija učenja sv. Tome Akvinskog o predikatima koji se mogu pripisati svakom biću, odnosno o transcendentalijama.

Slika 7. Karta filozofa renesanse uz zanimljivu rekonstrukciju idealnog renesansnog grada anonimnog umjetnika.

Slika 8. Humeova prirodna povijest religije. Humeovo racionalno objašnjenje postanka i razvitka religije kao produkta ljudskog duha.

Slika 9. Hegel – apsolutni duh. Teza umjetnost, antiteza religija i sinteza, najviši oblik apsolutnog duha i filozofije duha – FILOZOFIJA. Osim što slika može poslužiti kao objašnjenje samog vrha Hegelova enciklopedijskog filozofskog sustava, vrlo dobro oslikava i tročlani dijalektički hod.

Slika 10. Nietzsche – učenicima jedan od najzanimljivijih, ali i najintragantniji filozof uopće. Nadčovjek kao ideal, jedinka, individua nasuprot gomile jednakih.

Slika 11. Karta filozofa XX. stoljeća. Prikazuje najvažnije pravce u filozofiji XX. st., ali i najvažnije znanstvenike koje djeluju u znanostima koje su se davno odvojile od majke filozofije.

Slika 12. Heidegger – Vratimo se pitanju bitka. Čovjekova je egzistencija stajanje na čistini bitka. Čistina bitka znači osvijetliti, nešto učiniti laganim, otvorenim. Odnos između bitka i čovjeka utemeljuje sam bitak, na taj način što on sabire tu-bitak kao mjesnost i mjesto osvjetljavanja.

Slika 13. Slikovito objašnjenje Popperova shvaćanja indukcije i dedukcije, ali i falsifikacije.

